

DOI 10.31558/2307-2318.2019.4.9

Буряк Є.В., к.е.н, доцент кафедри менеджменту Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ГЕНЕЗИС СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ ТА ТЕОРІЯ ІНТЕГРАЦІЇ: ЗНАННЯ В ПЕРСПЕКТИВНОМУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТА РЕГІОНІВ

Статтю присвячено актуальним теоріям інтеграції, що відповідають руху суспільного прогресу, формують новітнє бачення змін підприємств, регіонів, країн. Окреслено особливості взаємодії руху суспільного прогресу та розширення досліджень інтеграційних процесів та явищ. Надано авторського бачення проявам економічної інтеграції в змінах господарювання та забезпечення життєдіяльності. Окреслено дію сил інтеграції в сучасному баченні генезису суспільного прогресу. Охарактеризовано низку змін, що відбуваються в інформаційному суспільстві та мають в основі інтеграційні тенденції.

Ключові слова: теорія інтеграції, інтеграція, економічна інтеграція, інтеграційні процеси, інтеграційна діяльність, міжнародна інтеграція, регіон.

Рис. - 2, Табл. - 1, Літ. - 14.

Буряк Е.В.

ГЕНЕЗИС ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОГРЕССА И ТЕОРИЯ ИНТЕГРАЦИИ: ЗНАНИЕ В ПЕРСПЕКТИВНОМ РАЗВИТИИ ПРЕДПРИЯТИЙ И РЕГИОНОВ

Статья посвящена актуальным теориям интеграции, что соответствуют движению общественного прогресса, формируют новейшее видение изменений предприятий, регионов, стран. Определены особенности взаимодействия движения общественного прогресса и расширения исследований интеграционных процессов и явлений. Предоставлено авторское видения проявления экономической интеграции в изменениях хозяйствования и обеспечения жизнедеятельности. Определено действие сил интеграции в современном видении генезиса общественного прогресса. Охарактеризован ряд изменений, что происходят в информационном обществе и имеют в основе интеграционные тенденции.

Ключевые слова: теория интеграции, интеграция, экономическая интеграция, интеграционные процессы, интеграционная деятельность, международная интеграция, регион.

Buryak Y.

GENESIS OF SOCIAL PROGRESS AND INTEGRATION THEORY: KNOWLEDGE IN THE PERSPECTIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES AND REGIONS

The article is devoted to the current theories of integration, corresponding to the movement of social progress, form the newest vision of changes in enterprises, regions, and countries. The peculiarities of the interaction of the movement of social progress and the expansion of studies of integration processes and phenomena are outlined. The author's vision of economic integration in the changes of economy and providing of vital activity is given. The effect of the forces of integration in the contemporary vision of the genesis of social progress is outlined. A number of changes that take place in the information society and which underlie integration tendencies are characterized.

Keywords: integration theory, integration, economic integration, integration processes, integration activities, international integration, region.

Актуальність теми дослідження. Суспільний прогрес та різновекторні прояви проблем та стрімких змін сучасності зумовлені великою кількістю проявів та процесів нерівномірного економічного, соціального, технологічного та культурного розвитку. Більшість зрушень в світовому економічному просторі пов'язані з неконтрольованими інтеграційними процесами, що порушують стійкість та стабільність функціонування економічних систем – країн, регіонів, галузей та ринків, підприємств. Виникає велика кількість новітніх проявів інтеграції на основі економічного прогресу, інтересів бізнесу, змін конкурентних відносин у вигляді – кластерів, мереж, асоціацій та інших форм.

Економічна наука та її течії виокремлюють в самостійний напрям досліджень теорію інтеграції, як важливий та перспективний з позиції сучасних потреб регулювання розвитку монополій, транснаціональних корпорацій, великих міст, регіональних об'єднань країн.

Своєрідність суспільного розвитку та руху людства до інформаційної епохи особливої уваги привертає до таких процесів як глобалізація, інтернаціоналізація, єдиний світовий інформаційний простір. Саме фундаментом та передумовою такого руху постає економічна та соціальна інтеграція, як прояви життєдіяльності, активної співпраці господарюючих суб'єктів. Нехтування знаннями теорії та методології економічної інтеграції, невизначеність особливостей та течій соціальної консолідації уповільнюють рух суспільного прогресу країн, формують зони конфліктів в заходах регуляторного впливу на розвиток кластерів та мереж, обмежують спільні проекти влади та бізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія інтеграції все більше набуває свого значення, системного поширення на діяльність підприємств, цільову політику регіональної та державної влади, міжнародні інституції.

Становлення сучасної теорії економічної інтеграції пов'язано з розробками Б.Баласса (визначення основних етапів розвитку економічної інтеграції), [1, ст. 124] Дж. Вайнера та Д.Міда (теорія митних союзів), Р.Мандела (теорія оптимальних валютних зон) тощо. Пропозиція Б.Баласса розглядати інтеграцію як процес, що передбачає заходи які поступово знищують дискримінацію між господарюючими одиницями, що мають різну державну приналежність наразі є актуальною. Він систематизував основні етапи економічної інтеграції : зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, повна економічна інтеграція [2].

Концептуальні основи теорії міжнародної інтеграції сформовано науковцями з світовим ім'ям - К.Мейером, Г.Мюрдалем, Ж.Моне, П.Робсоном.

Основні первинні положення теорії інтеграції закладено німецькою науковою школою (1920-1930рр.), надано визначення категорій, окреслено первинні процеси та закономірності відповідного знання (науковці - Б.Баласс, Дж. Вайнер та ін.) . Саме поняття інтеграції науковці починають виокремлювати, визначати функціональне навантаження та прояви, аналізувати, що було обумовлено формуванням новітньої для того часу моделі капіталізму – монополістичної.

Наступним етапом та поширенням знання щодо інтеграційних процесів постає вивчення інтеграційних форм підприємств, розширення оцінок світових ринків за рахунок діяльності транснаціональних корпорацій. Транснаціональні корпорації отримують своє визнання як складно інтегровані структури, що мають унікальні властивості, низку недосяжних для більшості підприємств конкурентних переваг.

Посилення позицій таких компаній в світі відбувається гіперактивно починаючи з 1930-1945рр. Відповідно розробляється велика кількість теорій, що вивчають та удосконалюють діяльність ТНК.

Виникає та оформлюється самостійна наукова школа міжнародної економічної інтеграції, яка відповідає потребам стрімкого розвитку світових ринків. Самостійною складовою стає теорія транснаціональних компаній (ТНК), що у своєму розвитку поширюється на дослідження руху капіталів та фінансових ринків.

Теорія ТНК має тривалий час свого формування та визнання, вона бере свої витoki з активної позиції критики монополій, олігополій, транснаціональної влади. Лише з часом з'являються праці присвячені новітньому баченню перспектив та переваг великих корпорацій з позиції – інтересів країн, галузей, регіонів; інноваційного та інвестиційного прогресу. На основі системного поєднання теорій та різноманітних положень практики П.Баклі розробив теорію міжнародного бізнесу, яка має і сьогодні великі перспективи в розширенні знань економіки та менеджменту, обґрунтування економічної природи процесів транснаціоналізації та інтернаціоналізації бізнесу. Самостійне позиціонування отримали напрями знань – монопольної ринкової влади (С. Хаймер), монополістичних переваг великого транснаціонального бізнесу (Е.Чемберлін), теорії інтернаціоналізації бізнесу М.Кесон, А. Рагмен), інновації та транснаціональні корпорації (Й. Шумпетер); стратегії та позиціонування на ринках монополій (М.Портер), оцінка умов та особливостей фінансової транснаціоналізації (Дж. Метьюс), українська наукова думка представлена напрацюваннями – Л.Безчасного, В.Будкіна, І.Лукінова, Ю.Макогона, О.Підчоса, С.Соколенка.

Міжнародну економічну інтеграцію, її зміни та вектори розвитку вивчають та обґрунтовують з позиції інтересів нашої країни видатні науковці - І.Буркінський, М. Згуровський, А. Гальчинський, І.Соколенко.

Теоретичні основи розвитку глобальної інтеграції, методологію відповідного дослідження та перспективність окремих напрямів розвитку світового економічного простору в умовах інформаційного прогресу та інформаційного суспільства розглянуто у наукових напрацюваннях Р. Арона, Д. Белла, І. Валлерстайна, Дж. Гелбрейта, М. Кастельса, Т. Левітта, Дж. Сороса, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями та інших видатних вчених з світовим ім'ям. Науковці доводять та обґрунтовують, що дія інтеграції в процесі господарювання, суспільного відтворення має свої генетичні риси та створює – цивілізації.

Окремим питанням глобальної регіоналізації, пріоритетам та змінам інтеграції, дослідженню прогресу територій в площині системності та активного просування стандартів інформаційного суспільства присвячено наукові праці С. Бресліна, Дж. Бхагваті, У. Ваннопа, Е. Венайблза, У. Ізарда, Ю.Канигіна, М. Кітінга, Г.Почепцова, Р.Флоріда, А. Хааса та інших.

Інтеграційні процеси в інформаційному суспільстві змінюють свій вектор з простого розуміння поєднання виробництв, ресурсів, технологій, знань до розуміння планетарної єдності інформаційного поля, первинності інформації в прийнятті рішень, уваги до соціальних та соціокультурних змін.

Новітнім напрямом досліджень теорії постає активна інтеграція та співпраця бізнесу, влади, населення на основі регіональної та галузевої кластеризації, що окреслює контури майбутньої кластерної економіки. Дослідженням процесу кластеризації на регіональному рівні присвячені праці науковців – М.Портера, М. Енрайта, Б.Лундвала, Е.Фезера. Так М.Портер наголошував, що теорія кластерів поширюється на діяльність підприємств, а регіони в такому конкурентному стані не повинні знаходитися. І саме

М.Енрайт переніс сфери досліджень кластероутворення на регіони та довід тезу що конкурентні переваги фірм формуються на регіональному (локальному) рівні та безпосередньо залежать від стану ділового середовища.

Українська школа регіоналістики щодо досліджень новітніх інтеграційних форм кластероутворення, мережевого бізнесу представлена провідними фахівцями – О.Амошою, Л.Батченко, О.Захаровою, В. Захарченко, Д.Солохою, С.Соколенко, О.Фінагіною.

Мета статті. Дослідження генезису суспільного прогресу та теорії інтеграції в контексті знань та перспектив розвитку підприємств та регіонів.

Основна частина. Процес інтеграції постає невід'ємною складовою розвитку людської цивілізації та стає особливо актуальним за часи формування та розквіту капіталістичної системи організації господарства, як фундаменту сучасної ринкової економіки.

В системі знань сучасної теорії інтеграції дослідниками надано велику кількість актуальних визначень інтеграції що відображають її різноманітність та впливовість на предмет досліджень, відображення зав'язків процесів, формування новітніх явищ та управлінських рішень з позицій накопичення досягнень суспільного прогресу (табл. 1).

За всі часи існування людської цивілізації склалися найбільш характерні риси процесу інтеграції, як елементу активної життєдіяльності людини, визначимо їх з позиції сучасної економічної людини:

процес інтеграції існує стільки скільки існує людство та має сфери дії – економічну, соціальну, культурну, технічну, наукову та інші;

сама інтеграція як явище має свої внутрішні та зовнішні прояви інтеграції та дезінтеграції (інтеграція та дезінтеграція неможливі одна без іншої);

закони та закономірності інтеграції забезпечують дію цивілізаційних зрушень, формують передумови революційних та еволюційних змін;

кожне явище, що в подальшому буде визнано як інтеграція має свої передумови виникнення та прояви розвитку пов'язані з відтворенням людської діяльності та відповідно є складовими соціального та економічного розвитку;

кожен елемент людської діяльності, узагальнене бачення відтворення людини в природі та соціумі є складовою інтеграції в парадигмі відносин «людина-природа-процес відтворення-комунікації-спілкування»;

інтеграційні процеси є обов'язковою умовою суспільного прогресу людства та забезпечують формування – суспільної праці, підприємств, галузей, селищ та міст, країн та імперій;

узагальнене бачення інтеграції людської діяльності складне, багатовимірне, динамічне, має генетичне коріння;

найбільш дослідженою складовою узагальненого процесу інтеграції постає економічна інтеграція як передумова та процес розвитку людської діяльності;

сучасна соціокультурна векторність розвитку людства формує зацікавленість в поширенні, глибинності дослідження інтеграції з позиції – інформаційної, інноваційної, культурної, просторової складових;

визнаними формами та наслідками генетичного, комплексного розвитку інтеграційних процесів нашої цивілізації стають – глобалізація та інтернаціоналізація, як результат прагнень людства до найвищих результатів економічної та політичної діяльності;

найбільш дослідженими в наукових працях філософів, політологів, економістів постають процеси політичної, територіальної, економічної інтеграції, як найвпливовіші

на зміни мапи світу, відтворення великого та транснаціонального бізнесу, рух міжнародних капіталів, інститутів світової та національної влади.

Таблиця 1

Актуальні визначення інтеграції та інтеграційних процесів в генетичній послідовності виникнення

Послідовність	Назва категорії (процесу)	Сутнісна характеристика
Первинне визначення є основою подальших дефініцій	Інтеграція	Це процес розвитку системи, у результаті чого виникає вища, головна інтегральна якість, цілісність або органічна цілісність. Тобто інтеграція виражає динаміку системи – цілісність, результат руху. [14, ст.. 16-19]
		Термін «інтеграція» походить від латинського integer і означає: а) стан пов'язаності окремих диференційованих частин в ціле; б) процес відновлення цілісності, взаємного зближення і утворення взаємозв'язків, який призводить до такого стану [9, ст.. 133]
Є результатом визначення та дослідження процесу інтеграції підприємств, галузей	Економічна інтеграція	Це процес економічної взаємодії країн, що приводить до зближення господарських механізмів, який приймає форму міждержавних угод і узгоджено регульований міждержавними органами [11].
		Особлива складна форма усупільнення праці та виробництва, якісно нова об'єднуюча структура із загальною цільовою функцією, що виникає на сучасному етапі продуктивних сил, які в умовах нової інформаційної хвилі НТР характеризуються активним застосуванням науки [6, с. 58]. Являє собою взаємодію економічних систем держав-учасниць з метою усунення дискримінацій між господарськими одиницями та створення якісно нової міжнародної економічної структури більш високого рівня за допомогою злиття суб'єктів що інтегруються, де економічна система є сукупністю взаємопов'язаних і упорядкованих елементів економіки, що утворюють економічну структуру суспільства [5].
Набувають свого визначення в складних ситуаціях та системних явищах, що потребують формалізації	Інтеграційні процеси	Інтеграційні процеси можуть бути наслідком самоорганізації суб'єктів економічної діяльності, а можуть виникати по ініціативі інвесторів, які мають надлишковий капітал. Таким чином, у процесі еволюції виникають різноманітні комбінації суб'єктів економіки, що відрізняються за рівнем вертикальної або горизонтальної інтеграції, функціональної і технологічної повноти, характеристикою внутрішніх зв'язків [7, ст. 91].
		Суттю ж інтеграційного процесу та його головною тенденцією є вихід за рамки простої координації політики включених у даний процес держав (як в економічній так і в політичній сфері) та поступова передача суверенітету новим комунітарним структурам [12, С. 54-61].
Набуває виокремлення та самостійного дослідження в умовах потреб оцінки та цільового регулювання	Інтеграційна діяльність	Сприяє з'єднанню частин в єдине ціле, задіяних при цьому механізмів, характеризується наявністю конкретних цілей, завдань та основних етапів. [10]
		Інтеграційна діяльність швидко поширюється і набуває різних організаційно-правових форм. Це зумовлено тим, що створення інтегрованих структур бізнесу є досить прибутковим підприємництвом, а в інтеграційних структурах завжди з'являються техніко-технологічні ніші, які заповнюють підприємливі науковці, інженери, менеджери, конструктори. Основною метою формування інтегрованих організаційно-правових структур є об'єднання різних видів потенціалів для ефективного управління потенціалом в цілому [4, ст.. 46-47].
Є найвищою формою та проявом інтеграційних процесів	Міжнародна інтеграція	Об'єктивний процес зближення країн світу та їхніх суб'єктів у всіх сферах людського життя на основі спільності загальнолюдських інтересів. Міжнародна інтеграція включає міжнародну економічну, політичну, культурну інтеграцію [3].
		Під міжнародною інтеграцією слід розуміти політико-економічний процес зближення та об'єднання держав з переплетінням їх економічних систем, з єдиною економічною політикою та наднаціональним політичним управлінням [8].

У чистому вигляді, відповідному до концептуалізації теорії економічної, політичної, соціальної інтеграції не існує, вона завжди має комплексну дію та різноманітні прояви – політичні, соціальні, культурні, територіальні, галузеві, ринкові. Також інтеграційні процеси досліджуються на мега-, макро-, мезо-, макрорівнях економіки (рис.1), що формує платформу активної взаємодії знань, можливість поєднання практик, досвіду.

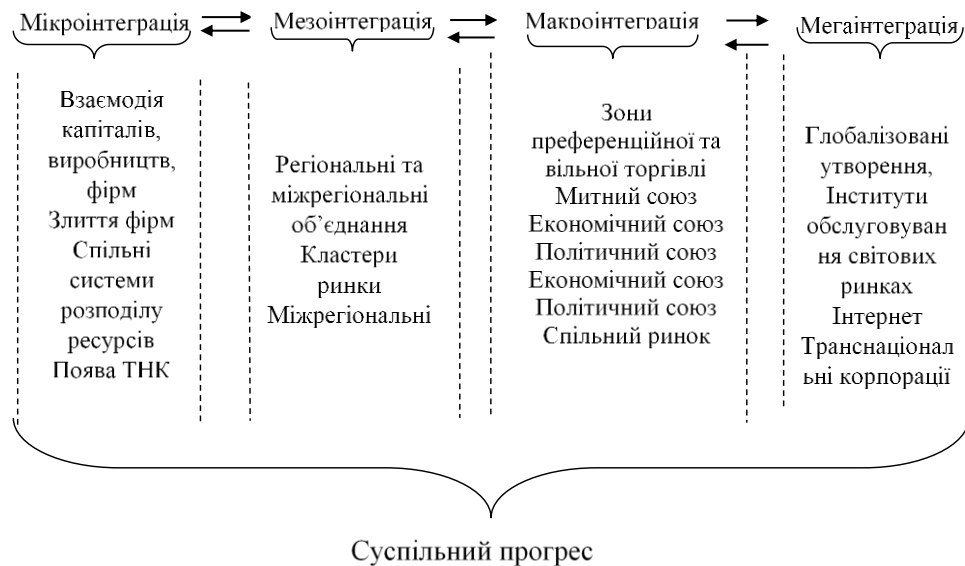

Рисунок 1 - Взаємопоєднання рівней, форм та типів економічної інтеграції

В теоретичному відображенні та практичному впровадженні інтеграційні процеси завжди мають загальну або локальну дію, формальні та неформальні прояви, позитивний або негативний вплив на явища та процеси людської діяльності. Саме інтеграція, як рушійна сила формує потенціал території: ресурсний, економічний, техніко-технологічний, інноваційний, людський. Саме потенціал регіонів вже постає реальним майбутнім міст, країн, континентів, світової економіки.

Дослідження рушійних сил, що сприяють формуванню конкурентних переваг та пояснюють нерівномірність економічного зростання регіонів, призвели до виникнення нової теорії регіонального розвитку - теорії кумулятивного зростання, яка увібрала в себе елементи теорії інноваційного розвитку та інституціональної теорії, протиставивши неокласичній моделі економічної рівноваги тези про поглиблення регіональних диспропорцій у процесі економічного розвитку. В основоположних працях кумулятивної теорії Г.Мюрдала «Економічна теорія і слаборозвинені регіони» (1957р.) та «сучасні проблеми «третього світу» (1972р.) та А. Хіршмана «Стратегія економічного розвитку» (1958р.) стверджується, що початкові переваги певних регіонів призводять до прискореного їхнього розвитку та, як наслідок, до ще більшого відставання нерозвинених регіонів. Проте, попри нерівномірність економічного зростання та неможливість повного вирівнювання економічного розвитку регіонів, авторами робиться висновок, щодо можливостей скорочення такого відставання завдяки державному втручанню та створенню точок (або полюсів) зростання [13]

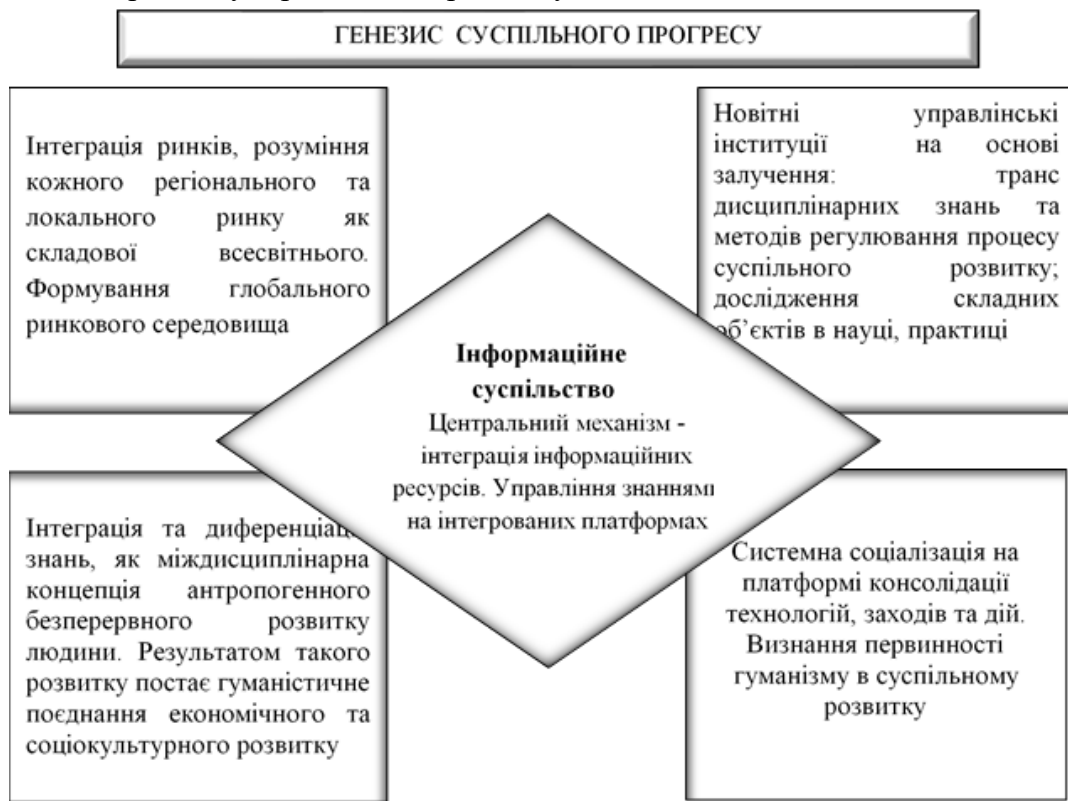
Особливої уваги потребує розуміння інтеграції як вже визнаного системного процесу відтворення людини; економічного процесу; функції менеджменту; системного

явища з позиції генезису розвитку бізнесу та національних, регіональних, галузевих ринків; формування та відтворення середнього та великого бізнесу; появи та поширенню транснаціональних капіталів; міжрегіональних об'єднань виробників, сфери послуг, банків та фінансової інфраструктури.

Такі процеси та явища потребують свого системного дослідження, наукового визначення, окремої уваги та зацікавленості влади, бізнесу в оцінці, виокремленні складових та впливових факторів, діагностуванні генетичності та інноваційності змін, явищ, потреб в консультуванні конфліктних станів.

Європейські дослідники з позиції накопичених знань теорії наголошують на необхідності визначати, досліджувати економічну інтеграцію не лише за типами та сферами дій, а ще й надавати оцінку з позиції негативної (так званої пасивної) та позитивної інтеграції. Такий підхід є домінуючим в умовах нарощення потенціалу інтеграції та його системному залученні з метою підвищення конкурентоспроможності європейських виробників на світових ринках, регулювання конкурентних відносин між регіонами Європи.

Суспільний прогрес у всьому його сучасному різноманітті проявів, відтворені цінностей забезпечений саме дією інтеграційних сил (рис. 2). Особливої яскравості інтеграційному руху, його посиленню придає узагальнене бачення інформаційного суспільства, тенденції його інтеграційних змін та розуміння своєчасності, необхідності, визначності принципу гармонійного розвитку людства.

Авторська розробка

Рисунок 2 - Дія сил інтеграції в сучасному баченні генезису суспільного прогресу

Інтегрування інформації на платформі вже визнаного та існуючого інформаційного суспільства виводить на перші шпальти питання інтегрування знань з центром пріоритетності, значущості антропогенних процесів, введення людини в центр процесу суспільного розвитку. Така думка не є новою, фундаментом філософського бачення

актуальності інтеграції знань посилюється науковим надбанням В. Вернадського, М. Бердяєва. Глобальні проблеми сучасності, стрімкість та одночасність інтеграційних та дезінтеграційних процесів передбачають залучення до мультинауковості гуманістичних теорій – соціології, психології, історії, культурології.

Стрімкість та плинність розвитку економіки, її залежність від міжнародної економічної інтеграції передбачає визначення, наукове обґрунтування характерних рис цього процесу, що постають особливо актуальним для країн що розвиваються: динамізм процесів інтеграції (особливо міжнародної та міжрегіональної), їх одночасно об'єктивність та внутрішньо логіка; різновекторність, тобто одночасно економічна інтеграція в більшості випадків визиває як позитивні так і негативні наслідки (дисбаланс інтересів, порушує існування домовленостей); неконтрольованість, більшості процесів є проявами дії хаосу, нерегульованих явищ на ринках, домовленостей бізнесу та влади; нерівномірність розвитку та відповідність посилення асиметрії розвитку регіонів світу; одночасність дії інтеграційних та дезінтеграційних процесів, які мають, як спільні зони конфліктів так і особистісні закономірності, прояви економічного, політичного, демографічного та суто соціального характеру.

Усвідомлюючи різноманітність концепцій та економічної сутності міжнародної інтеграції, слід зазначити, що важливим імпульсом щодо її практичної реалізації є бажання країн мати більш високий рівень економічного розвитку, більш тісне співробітництво і взаємопроникнення національних господарств. Кожна держава має право вибору певної форми інформації, механізмів взаємодії їх економік при створенні торгових союзів. В подальшому і на сьогодні проблематика міжнародної економічної інтеграції є пріоритетною в дослідженні світової економіки, особливо в контексті глобалізаційних тенденцій [2].

Стрімкий розвиток та реформування економіки України супроводжується різновекторними процесами та явищами інтеграційного характеру. Актуальними для нашої країни постають питання інтеграції в європейський простір, внутрішня інтеграція виробників, соціальна консолідація суспільства в умовах російської агресії та ведення військах дій на Сході країни. Такі знання, що накопичені світовою наукою думкою на сьогодні формують платформу для прискореного інтегрування України в світовий економічний простір, визнання спеціалізації регіонів на європейських галузевих ринках, залучення актуального досвіду співпраці бізнесу та влади, всебічного відображення реального економічного потенціалу підприємств, регіонів, галузей. Інтеграційні процеси, явища, функції, відповідні показники активно змінюють картину, як сутнісних характеристик суспільного розвитку, національної економіки так безпосередньо підприємств та регіональних комплексів.

Висновки. Інтеграційні процеси на сьогодні: супроводжують реформи - світової економіки, національних господарських комплексів, світових, національних регіональних та галузевих ринків, груп підприємств; формують централізації, інтеграції, дезінтеграцію, модернізацію капіталів; змінюють карту регіонів та географічне розташування виробничих сил; формують інтеграційні моделі в науці, виробництві, сфері послуг, ринковому та соціальному середовищі; забезпечують зміни, злиття та поглинання в великому, середньому та малому бізнесі; надають пріоритетності діяльності підприємств з вектором диверсифікації; поєднують ресурси в новітніх моделях співпраці підприємств; формують новітні інтеграційні моделі економіки – ринкові, галузеві, мережеві, кластерні.

Дослідження теорій економічної інтеграції збагачує наукову думку, забезпечує залучення багатьох положень стосовно потенціалу розвитку підприємств, мережевих

утворень, поєднання дій та заходів влади та бізнесу формує новітні вектори розвитку української регіоналістики в умовах посилення світової конкуренції на глобальних та локальних ринках, інформаційного та інноваційного прогресу ТНК, нарощення потенціалу кластероутворення лідерів світового економічного прогресу.

Зміни, що притаманні не лише українській економіці, а й характеризують світове господарство з позиції пріоритетності, всеосяжності, впливовості процесів економічної інтеграції – глобалізації та економічної інтеграції, соціального прогресу потребують свого подальшого теоретичного обґрунтування та методологічного наповнення, залучення до практики регулювання складних інтеграційних процесів та явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Balassa V. The theory of Economic Integration. Homewood, 1961. – 304p.
2. Заяць О.І. Теоретичні основи міжнародної економічної інтеграції в умовах розвитку торгівельно-економічних відносин між країнами. Ефективна економіка. №10, 2013, Електронний ресурс: Режим доступу: URL <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2432>] (дата звернення: 05.12.2019)
3. Козик В. В., Панкова Л. А. "Світове господарство та міжнародні економічні відносини" Електронний ресурс: Режим доступу: osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19192/ (дата звернення: 09.12.2019)
4. Маліцька Г.Г., Кутаренко Н.Я. Сутність та основи організаційно-правової форми інтегрованих бізнес-структур / Актуальні питання економічних наук м. Запоріжжя, 9-10 червня 2017 р. ст. 46-47
5. Міжнародні економічні відносини: підручник за ред. А.П. Голікова, О.А. Довгаль. – Х.:ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 464 с. електронний ресурс: Режим доступу: https://pidruchniki.com/85274/ekonomika/integratsiyini_protsezi_vpliv_sistemu_mizhnarodnih_ekonomichnih_vidnosin (дата звернення 08.12.2019)
6. Научно-производственная интеграция (Политикоэкономическое исследование) : Дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.01 / Елена Михайловна Коростышевская. – СПб., 1999. – 310 с.
7. Павлюк Є.О. Інтеграційні процеси в економіці: сутність та переваги / Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2013. – Вип. 1, ст.91
8. Приходько І. В. Теоретичні концепції міжнародної економічної інтеграції /економічний аналіз. 2015 рік. Том 19. № 1. Ст. 97
9. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 479 с.
10. Сєвідова І. О. Теоретичні аспекти розвитку агропромислового виробництва в умовах глобалізації економіки Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5281> (дата звернення: 09.12.2019)
11. Тимочко Н. О., Пучко О. А., Рудомьоткіна Л. М. та ін. Економічна історія — К.: КНЕУ, 2000. — 268 с.
12. Філіпенко А. С. Міжнародна економічна інтеграція: сучасний теоретичний дискурс / А. С. Філіпенко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2016. – Вип. 23(3). – С. 54-61.
13. Шеченко А. Теоретико-методологічні основи формування кластерної моделі розвитку в економіці. Ефективна економіка. №12, 2014 Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3662>
14. Яковлев И.П. Интеграция высшей школы с наукой и производством / Яковлев И.П. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1987. –126 с.